

Analecta Cracoviensiā

rocznik 57 • 2025 • strony 5–20

Przemysław Artemiuk

 <https://orcid.org/0000-0001-5337-0329>

 artemiukprzemek@gmail.com

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

 <https://ror.org/05sdyjv16>

Rafał Orzechowski

 <https://orcid.org/0009-0002-3323-6522>

 rafalorzech99@gmail.com

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

 <https://ror.org/05sdyjv16>

Wiara i teologia według Jacka Salija OP

 <https://doi.org/10.15633/acr.5701>

Abstrakt

Wiara i teologia według Jacka Salija OP

Celem artykułu jest ukazania istoty wiary i teologii według o. Jacka Salija. Podejmując analizę pism polskiego dominikanina, autorzy w części pierwszej ukazują sens teologii. Część drugą poświęcają mądrościowemu wymiarowi filozofii. W części trzeciej zajmują się eklezjalnością teologii. Część czwarta stanowi refleksję nad myślą Akwianty, jaką odnaleźć można u J. Salija. Kluczowe terminy pojawiające się w tytule artykułu i nieustannie obecne w pismach polskiego dominikanina, czyli wiara i teologia, zostają ukazane w ich wzajemnych odniesieniach. Wnioski wyprowadzone z przeprowadzonych analiz są następujące. Teologia, jaką zajmuje się J. Salij, służy rozwojowi wiary. Polski dominikanin teologię i wiarę ukazuje we wzajemnych relacjach. Teologia, którą zajmuje się J. Salij, ma wyraźny rys kościelny. Chce ona służyć Kościołowi. Teologia polskiego dominikanina jest zakorzeniona w tradycji, odwołując się do teologicznych autorytetów.

Słowa kluczowe: Jacek Salij, wiara, teologia, Kościół, św. Augustyn, św. Tomasz z Akwinu

Abstract

Faith and theology according to Jacek Salij OP

The aim of the article is to present the essence of faith and theology according to Fr. Jacek Salij. By analyzing the writings of the Polish Dominican, the authors show the meaning of theology in the first part. The second part is devoted to the wisdom dimension of philosophy. In the third part, they deal with the ecclesiality of theology. The fourth part is a reflection on the thought of Aquinas, which can be found in J. Salij. The key terms appearing in the title of the article and constantly present in the writings of the Polish Dominican, i.e. faith and theology, are shown in their mutual references. The conclusions drawn from the conducted analyses are as follows. The theology that J. Salij deals with serves the development of faith. The Polish Dominican shows theology and faith in mutual relations. The theology that J. Salij deals with has a clear ecclesiastical character. It wants to serve the Church. The theology of the Polish Dominican is practiced in the stream of tradition, referring to theological authorities.

Keywords: Jacek Salij, faith, theology, Church, St. Augustine, St. Thomas Aquinas

Jacek Salij (ur. 1942) to uznawany teolog akademicki oraz wybitny publicysta. Jego teksty w dominikańskim miesięczniku „W drodze” kształtowały całe pokolenia czytelników, którzy korzystali z jego odpowiedzi na różnorodne pytania korespondentów. W swoich pracach wielokrotnie podejmuje temat wiary, definiując go oraz analizując relacje między wiarą a teologią. Wskazuje również na kontekst współczesnego chrześcijaństwa. W rozmowie sprzed lat z Aliną Petrową-Wasilewicz i Jackiem Borkowiczem przyznał, że zgadza się z krytyką dotyczącą braku znajomości realiów życia, która często kierowana jest pod adresem zakonników zamkniętych w klasztorach. Niemniej jednak, w świetle jego badań oraz bogatej działalności duszpasterskiej, należy z większą ostrożnością podchodzić do jego słów. Jako teolog doskonale rozumie kontekst wiary i dostrzega jego dynamiczną zmienność, potrafiąc błyskawicznie analizować i interpretować zmiany zachodzące w świecie. Jego postawa przypomina obraz zapisany przez Hansa Waldenfelsa (zm. 2023), w dziele z roku 1985 *Kontextuelle Fundamentaltheologie*¹. Postawę teologa niemiecki jezuita porównał do stania na progu domu². Z miejsca tego widać zarówno to, co jest wewnątrz, wystarczy tylko odwrócić głowę, jak i cały świat przed i wokół. Teolog, nie tylko fundamentalny o którym pisał przed laty Waldenfels, zna więc doskonale swój świat, czyli Kościół, który jest jego domem. Stojąc na progu, rozpoznaje to wszystko, co wokół niego. Salij, wie, tak jak niemiecki jezuita, że w „centrum fundamentalnoteologicznej refleksji znajduje się to, czym chrześcijaństwo żyje”³, czyli objawienie Boga, które dokonało się w Jezusie Chrystusie i dzieje przekazywania tego orędzia światu poprzez Kościół⁴. Aby jednak każda teologia mogła skutecznie realizować własne zamierzenia, musi mieć pełną świadomość historyczno-społecznego kontekstu. Tworzą go:

pluralizm i konkurencyjność religijnych rozwiązań dotyczących sensu istnienia; poszukiwanie rozwiązań na drogach pozareligijnych, czysto naturalnych, humanistycznych; odmowa poszukiwania sensu; układy i czynniki określające życie społeczne i jednostko-

1 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*, przeł. A. Paciorek, Katowice 1993.

2 Zob. H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 83–84.

3 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 20.

4 Zob. H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 20.

we, jak: język, doświadczenie życiowe, kultura, struktury i systemy społeczne, stosunki społeczno-ekonomiczno-polityczne itd.⁵

Teologia, szczególnie fundamentalna, ale nie tylko ona, wyczuwając napięcie między własną istotą a kontekstem jej towarzyszącym, pragnie „sformułować i przedstawić chrześcijańskie roszczenia, czyli *proprium christianum*, to co specyficznie chrześcijańskie”⁶ oraz „uzasadnić roszczenia chrześcijańskie wobec dzisiejszego świata i dzisiejszych wizji świata”⁷. Kontekst zatem, czyli określenie aktualnych warunków, w których przyszło egzystować wierze, posiada szczególne znaczenia, „bowiem siła oddziaływania chrześcijaństwa ma być skuteczna w czasie i przestrzeni, nie poza czasem i poza przestrzenią”⁸. Wydaje się, że taki model teologii uprawia Salij. Jest ona osadzona w Kościele, a równocześnie, rozpoznając kontekst, odpowiada na pytania, które niesie świat.

Przez wiele lat czytelnicy dominikańskiego miesięcznika „W Drodze” stawiali Salijowi pytania, które niejako zmuszały go do zgłębiania i analizy kontekstu wiary. Publikowane później zbiory jego tekstów stanowią świadectwo poszukiwań, które prowadził dominikanin. Wystarczy sięgnąć po jeden z tomów „Szukającym drogi”, aby dostrzec bogactwo tematów teologicznych, które były przedmiotem jego analiz. Teksty te pełne są głębi, mądrości oraz empatii wobec pytań zadawanych przez czytelników. Salij, niezależnie od poruszanej kwestii, dążył do sformułowania jak najtrafniejszej odpowiedzi, starając się przy tym zmieścić w ograniczeniach znaków, jakie narzucała rubryka. Jego teksty często mają charakter mini-traktatów, charakteryzujących się logiczną i uporządkowaną argumentacją. Dominikanin prezentuje w nich solidność, konsekwencję oraz kompetencję. Ukazuje się jako mistrz krótkiej formy, swobodnie poruszający się w świecie współczesnych, złożonych idei, a także doskonale rozumiejący kontekst, w jakim żyją chrześcijanie.

I jeszcze jedna kwestia. Stojąc na progu domu, dominikanin przyjmuje jednoznaczную postawę apologetyczną, to znaczy broni „istotnych treści [...] wiary i odpiera zarzuty uderzające w serce chrześcijaństwa”⁹. Jest bowiem świadom,

5 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 20.

6 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 20.

7 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 20.

8 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 21.

9 P. Artemiuk, *Renesans apologetyki*, Płock 2016, s. 5.

że chrześcijaństwo wciąż na nowo „podejmuje zmaganie [...] z duchem tego świata”¹⁰, dostrzega bowiem, iż jest w nim „obecna potężna anty-ewangelizacja, która ma swoje środki i swoje programy i z całą determinacją przeciwstawia się Ewangelii i ewangelizacji”¹¹. Apologia uprawiana przez Salija formułuje racje wobec zarzutów pochodzących z zewnątrz (*apologia ad extra*), jak i szuka niezbędnych argumentów, tak by można było budować własną pewność wiary (*apologia ad intra*)¹². Te dwa wymiary przenikają się w tekstach warszawskiego dominikanina.

Kontekst, jaki towarzyszy chrześcijaństwu, nieustannie ewoluuje. Wyczuwanie pulsu świata okazuje się niezbędne dla przyszłości wiary. Winno ono zawsze cechować spojrzenie teologa, który stojąc na progu domu, „przyswaja sobie to, co ludzie na zewnątrz myślą i wiedzą”¹³, a posiadając doświadczenie pochodzące z wnętrza, „zwraca się z zaproszeniem do wszystkich, którzy znajdują się wewnątrz i na zewnątrz”¹⁴. Taką postawę przyjmuje Salij.

Podejmując analizę pism dominikanina, w części pierwszej ukážemy sens teologii. Część drugą poświęćmy mądrościowemu wymiarowi filozofii. W części trzeciej zajmujemy się kościelnością teologii. Część czwarta będzie stanowiła refleksję nad myślą Akwiny, jaką odnaleźć można u Salija. Kluczowe terminy pojawiające się w tytule i nieustannie obecne w pismach polskiego dominikanina, czyli wiara i teologia, zostaną ukazane w ich wzajemnych odniesieniach. Źródłami analiz będą teksty Salija zebrane w dwóch jego pracach. Pierwsza pochodzi z roku 2017 i nosi tytuł *Wiara i teologia*. Druga z kolei to *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, opublikowana w roku 2021. *Status questionis* badanego zagadnienia to recenzja pracy Salija i artykuł w którym pojawia się wątek poświęcony jego teologii, a także tekst poświęcony w całości jego twórczości¹⁵.

10 *Przekroczyć próg nadziei*. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori, Lublin 1994, s. 96.

11 *Przekroczyć próg nadziei*, s. 96.

12 P. Artemiuk, *Renesans apologii*, s. 6.

13 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 83–84.

14 H. Waldenfels, *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj*, s. 84.

15 Zob. P. Artemiuk, *Istota teologii według o. Jacka Salija OP*, <https://teologiapolityczna.pl/istota-teologii-wedlug-o-jacka-salija-op> (25.06.2025); *Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?*, „Rocznik Tomistyczny” 12 (2023) nr 2, s. 191–213; J. Szymik, *Delectatio et decor ordinis. O teologii Jacka Salija OP*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 32 (2019) nr 4, s. 56–80. W artykule odwołuję się do obu moich tekstów [P.A.].

Sens teologii

Salij odróżnia wiarę od teologii, przypisując tej drugiej konstytutywne cechy. W jego ujęciu wiara nie jest jedynie światopoglądem ani nie sprowadza się do zbioru przekonań religijnych. Można ją zdefiniować jako osobisty akt zaufania i relację z Bogiem, która wykracza poza intelektualne rozumienie i obejmuje całą egzystencję człowieka. Wiara zakłada otwartość na objawienie, a także gotowość do przyjęcia i praktykowania nauk, które z niego wynikają. Jest dynamiczna, rozwijająca się w kontekście osobistych doświadczeń oraz współczesnych wyzwań, a jednocześnie stanowi fundament dla refleksji teologicznej, która stara się zrozumieć i interpretować jej głębię oraz znaczenie w życiu wierzących. Wiara w Boga, wyjaśnia Salij,

nie na tym polega, że człowiek przyjmuje Jego istnienie. Wierzyć w Boga znaczy rozpoznać w Nim podstawę całej rzeczywistości i ostateczne źródło sensu. Toteż wiara w Boga pociąga za sobą uwierzenie w człowieka i w ogóle uwierzenie w sens istnienia świata oraz w realną różnicę między dobrem i złem. Zamykając się na wiarę w Boga łatwo zapomnieć o różnych ważnych prawdach, bez których życie może przemienić się w jeden wielki biznes albo nawet w koszmara¹⁶.

Teologia z kolei, zdaniem dominikanina, „to realizowana w wierze refleksja nad Bożym objawieniem, jakie się dokonało ostatecznie w Jezusie Chrystusie, Synu Bożym i Zbawicielu wszystkich ludzi”¹⁷. Jest ona, zgodnie z przesłaniem Akwinaty, jakby odbiciem Bożej wiedzy, „która jest jedną i niezłożoną znajomością wszechrzeczy”¹⁸. Pytając o istotę teologii, Salij najpierw koncentruje się na jej mądrościowym wymiarze. Jest świadomy, że współczesny świat zmaga się z głębokim kryzysem mądrości. W związku z tym, nawiązując do encykliki *Fides et ratio*, sugeruje, aby najpierw przywrócić filozofii jej mądrościowy wymiar, odnosząc się do mądrości naturalnej. Dopiero później można spojrzeć na teologię jako mądrość nadprzyrodzoną, która zstępuje z góry. Takie podejście pozwala na harmonijne połączenie filozoficznych poszukiwań z teologiczną refleksją, co prowadzi do głębszego zrozumienia zarówno ludzkiego doświadczenia, jak i tajemnicy Bożej.

16 J. Salij, „W coż więc mamy wierzyć?”, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, Poznań 2017, s. 27.

17 J. Salij, *Mądrościowy wymiar teologii*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, s. 51.

18 J. Salij, *Mądrościowy wymiar teologii*, s. 51.

Salij w wielu swoich tekstach wielokrotnie wraca do definicji teologii, dodając nowe akcenty i rozwijając swoje myśli. Podkreśla, że teologia wywodzi się z wiary i ma za zadanie prowadzić do niej. W jego ujęciu teologia nie jest jedynie akademicką dyscypliną, lecz żywą refleksją, która ma na celu pogłębienie zrozumienia wiary oraz jej praktykowanie w codziennym życiu. W ten sposób teologia staje się mostem między wiarą a rozumem, umożliwiając wiernym lepsze zrozumienie tajemnic Bożych oraz ich zastosowanie w rzeczywistości.

Nie sposób nie zauważyć [podkreśla], że teolog „pracuje” w słowach. Owszem, słowa przekazujące wiarę w Chrystusa – zarówno zapisane w zdaniach ludzkiej mowy Pismo Święte, jak nauka Ojców, ustalenia soborów czy pouczenia papieży – są więcej lub mniej wypełnione osobą przekazującego, jednak są to tylko słowa. Jeśli je przyjmę, to znaczy jeśli pobudzą mnie one do wiary w Chrystusa lub do jej pogłębienia, będzie to polegało na tym, że za pośrednictwem tych słów zbliżę się do Chrystusa, który żyje i chce mnie ogarnąć swoją mocą zbawczą. Jednak wiara, w swoim ostatecznym wymiarze, zmierza ku Chrystusowi, który zbawia człowieka i jego środowisko¹⁹.

Mądrościowy wymiar filozofii

Pytając z kolei o rodzaj filozofii, jakiej potrzebuje teologia, dominikanin uważa najpierw, że: po pierwsze, „uprawianie teologii to praca rozumu człowieka wierzącego nad treścią wyznawanej przez niego wiary”²⁰; po drugie, „nie jest teologią – w każdym razie nie jest teologią w całym tego słowa znaczeniu – taka refleksja nad treścią wiary, która dokonywana jest poza wiarą”²¹; po trzecie, „jeśli teologia jest naszym «tak» dla dającego się nam Boga i jeśli teologia jest to wsłuchiwanie się w to Boże dawanie się człowiekowi, to autentyczna teologia możliwa jest tylko w Kościele i dla Kościoła”²².

Salij podkreśla, iż filozofia, która nosi znamiona autentyczności i cechuje ją chęć rozumowego ogarnięcia „ostatecznych horyzontów świata, w którym żyjemy, jest przez Pismo Święte przedstawiana z aprobatą i oceniana wysoko”²³.

19 J. Salij, *Teologia czasu próby*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, s. 75.

20 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, s. 94.

21 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, s. 94.

22 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, s. 95.

23 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, s. 102.

Należy jednak pamiętać, że filozofia jest dyscypliną autonomiczną w stosunku do wiary i do teologii. Przypomniał o tym ostatni sobór, powołując się na orzeczenia *Vaticanum I*: „istnieje bowiem dwojaki porządek poznania, mianowicie wiary i rozumu”²⁴. Niemniej jednak żadna z tych nauk nie może być całkowicie odrębna od drugiej. Od obu dyscyplin bowiem można oczekiwać działania „bez zmieszania i bez rozłączenia”²⁵. Dominikanin podkreśla, że „filozofia programowo odrzucającą wiarę, a nawet zamkniętą na metafizykę, nie będzie właściwym parterem dla teologii”²⁶.

Teologia potrzebuje filozofii, która jest otwarta na wymiar mądrościowy i jednocześnie poszukuje ostatecznego oraz całościowego sensu życia. Salij formułuje sześć postulatów dotyczących tego, jaką filozofię powinna przyjąć teologia. Po pierwsze, filozofia ma być szukaniem prawdy. Po drugie, nie powinna unikać pytań eschatologicznych, które dotyczą ostatecznych kwestii życia i śmierci. Po trzecie, ważne jest, aby nie zapominała, że rozum potrzebuje fundamentu dialogu i przyjaźni. Po czwarte, prawda w filozofii powinna być nieustannie dopełniana miłością i dobrem, co nadaje jej głębszy sens. Po piąte, poszukiwania filozoficzne powinny charakteryzować się pokorą, uznając ograniczenia ludzkiego poznania. Wreszcie, po szóste, poszukujący prawdy powinni cechować się moralną prawością, co stanowi fundament dla autentycznego dążenia do prawdy.

Kościelność teologii

Ważnym wątkiem, który podejmuje Salij, jest kwestia kościelności teologii. Dominikanin przypomina, iż „teologiem chrześcijańskim może być tylko ten, kto w Jezusa Chrystusa wierzy naprawdę, a więc kto wierzy, że Ojciec Przedwieczny dał nam swojego Syna, który za sprawą Ducha Świętego stał się człowiekiem, nauczył nas dróg Bożych, przeszedł zwycięsko przez mękę krzyża, a swoim zmartwychwstaniem otworzył nam drogę do życia wiecznego. Nie jest teologiem chrześcijańskim, kto odrzuca prawdę Trójcy Świętej albo prawdę wcielenia Syna Bożego i dokonywanego przez Niego odkupienia;

24 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, s. 110.

25 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, s. 112.

26 J. Salij, *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, s. 117.

nie jest również teologiem chrześcijańskim, kto przy tych prawdach próbuje majsterkować”²⁷.

Salij w swoim nauczaniu i nieustannym przypominaniu o wierze w Jezusa, dostrzega podstawowe zadanie teologa chrześcijańskiego. Podkreśla, że fundamentalne znaczenie ma również osobista wiara teologa, która wpływa na jego refleksje i sposób przekazywania nauki. Współczesny teolog, według Salija, powinien być nie tylko znawcą doktryny, ale także autentycznym świadkiem wiary, co pozwala mu lepiej komunikować prawdy chrześcijańskie i inspirować innych do ich odkrywania. Osobista wiara teologa staje się zatem fundamentem, na którym opiera się jego misja edukacyjna i duszpasterska. „Autentyczna teologia nie tylko uważnie i w posłuszeństwie wiary wsłuchuje się w to, co Jezus nam o swoim Ojcu opowiedział, ale szuka uczestnictwa z Jezusem w Jego kochającym zjednoczeniu z Ojcem”²⁸. Teolog nie może z pozycji obserwatora zajmować się osobą Zbawiciela i Jego nauką. Ma być człowiekiem wierzącym, który zastanawia się nad własną wiarą, „by osiągnąć większe zrozumienie samej wiary”²⁹. Dominikanin dodaje, iż „autentyczna wiara i teologia możliwe są tylko w Kościele”³⁰. Salij zasadniczo odrzuca możliwość uprawiania teologii poza Kościołem, wskazując na niejednoznaczność tego pojęcia. Zauważa, że czasami spotykamy się z tekstami religijnymi, które nie są teologią, ponieważ powstają one poza strukturami eklezjalnymi. Innym razem myśli te formułowane są w opozycji do Kościoła, odrzucając lub negując wiarę wspólnoty. Istnieją również teksty, które mają na celu służyć Kościołowi, ale ze względu na swój krytycyzm lub niezrozumienie mogą napotykać poważny opór lub odrzucenie. Salij podkreśla, że nie każdy duch, który porusza serca teologa w kwestiach wiary, jest Duchem Świętym, co wskazuje na konieczność rozważnego i odpowiedzialnego podchodzenia do wszelkich inspiracji i myśli teologicznych.

Istnieje proste kryterium, stwierdza dominikanin, jak odróżnić Ducha prawdy od różnych duchów niedobrych: niemożliwe jest, żeby ten sam Duch Święty inaczej nauczał

27 J. Salij, *Czy możliwa jest teologia chrześcijańska poza Kościołem?*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, s. 127–128.

28 J. Salij, *Czy możliwa jest teologia chrześcijańska poza Kościołem?*, s. 132.

29 J. Salij, *Czy możliwa jest teologia chrześcijańska poza Kościołem?*, s. 133.

30 J. Salij, *Czy możliwa jest teologia chrześcijańska poza Kościołem?*, s. 137.

w Kościele, a inaczej w moim wnętrzu, niemożliwe jest również, żeby Duch Święty nauczał dzisiaj czegoś sprzecznego z wiarą poprzednich pokoleń³¹.

W kręgu myśli Akwinaty

Św. Tomasz z Akwinu obok św. Augustyna należy do najczęściej przywoływanych autorytetów przez polskiego dominikanina³². Studia jemu poświęcone, które ukazały się w serii dzieł wybranych, wydawanych przez „Teologię Polityczną”³³, dotyczą teologii średniowiecznego mistrza. Salij pragnie tę stronę spuścizny Akwinaty przybliżyć³⁴. Jest bowiem przekonany, że wielkość teologiczna św. Tomasza „wciąż jeszcze czeka na odkrycie”³⁵. Dominikanin nie rości sobie prawa do wyłączności w odniesieniu do twórczości teologicznej św. Tomasza z Akwinu, zdając sobie sprawę z jej ogromu i wielowątkowości. Uznaje, że trudno, aby jedna praca, nawet tak obszerna jak opublikowany tom, wypełniła lukę w zrozumieniu myśli Akwinaty. Mimo to, Salij ufa, że teksty zawarte w tym zbiorze pomogą czytelnikom dostrzec teologiczne skarby, jakie oferuje myśl św. Tomasza, oraz że zostaną odebrane jako imperatyw do poważnego potraktowania teologii tego mistrza, na którą niewątpliwie zasługuje. W ten sposób chce zachęcić do głębszej refleksji nad jego naukami i ich aktualnością w kontekście współczesnych wyzwań.

O. Salij zajmuje się wybranymi motywami z teologii św. Tomasza, koncentrując się na tematach takich jak wiara, zbawienie, dobro, mądrość, głupota, początek i koniec świata oraz władza i prawo. Każdy z jego esejów przyjmuje formę małej monografii, co pozwala na dogłębną analizę poszczególnych kwestii. Dominikanin mistrzowsko odsłania sposób argumentacji Akwinaty, trafnie dobierając cytaty i wiernie podążając za jego myślą. W jego analizach wyraźnie widać oryginalność oraz wielkość średniowiecznego mistrza, co

31 J. Salij, *Czy możliwa jest teologia chrześcijańska poza Kościołem?*, s. 143.

32 Zob. J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 1: *Święty Augustyn*, Warszawa 2020.

33 J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, Warszawa 2021.

34 Publikowany zbiór pism o. Salija zawiera teksty z lat 1980–1993. Większość z nich została w całości poświęcona teologii św. Tomasza, pozostałe traktują myśl Akwinaty jako podstawę rozważań i horyzont uzasadnienia. Całość tomu redaktorzy podzielili na cztery części (I – Eseje tomistyczne; II – Teologia; III – Bóg, kochający Stwórcą; IV – Człowiek i nasze zmierzanie do celu), prowadzące czytelnika od tajemnicy Boga do tajemnicy człowieka.

35 J. Salij, *Słowo wstępne*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2, s. 10.

czyni te teksty nie tylko wartościowym wkładem w teologię, ale także inspirującym źródłem refleksji. Warto zwrócić uwagę na kilka wybranych wątków, które Salij podejmuje, aby lepiej zrozumieć zarówno myśl Tomasza, jak i jej znaczenie w kontekście współczesnych zagadnień teologicznych.

Zacznijmy od Tomaszowej koncepcji mądrości. Akwinata przytacza za Arystotelesem jej podstawową definicję. Przez mądrość rozumie „poznanie w świetle najgłębszych przyczyn”³⁶. Tej definicji towarzyszy wyjaśniający komentarz Tomasza, zawarty w sześciu punktach, który kieruje myśl czytelnika ku Bogu, bez przywoływania Go. Mądrość, po pierwsze, obejmuje całą rzeczywistość³⁷. Po drugie, jest ona umiejętnością pokonywania trudności w poznaniu najgłębszych korzeni rzeczywistości³⁸. Po trzecie, „trud zdobywania mądrości bardzo się opłaca, daje ona bowiem pewność”³⁹. Po czwarte, „mądrość promieniuje na innych”⁴⁰, co oznacza, że „o tyle ktoś może nauczać innych, o ile sam rozumie to, czego chce innych nauczyć”⁴¹. Po piąte, „mądrości szuka się dla niej samej”⁴². I po szóste, „cechą mądrości jest porządek”⁴³, który przejawia się „zarówno w myśleniu, jak i w działaniu oraz w ogóle w całej życiowej postawie człowieka”⁴⁴. Arystotelesowską definicję mądrości (mądrość jako poznanie w świetle najgłębszym przyczyn) Tomasz stosował zamiennie z koncepcją augustiańską zawartą w traktacie „O Trójcy Świętej”. Według Augustyna, „mądrość jest to poznanie tego, co Boskie”⁴⁵. Tomasz tę ideę podjął i rozwinął. Zdaniem Akwinaty, każdy człowiek może uczestniczyć w Bożej mądrości, nawet niewierzący. Jednak „mądrość bez wiary sprowadza się jedynie do rozpoznania ostatecznych wymiarów rzeczywistości”⁴⁶. Dopiero wiara „daje początek takiej mądrości, która rzeczywiście przybliży do Boga”⁴⁷. Najwyższym stopniem uczestnictwa w Bożej mądrości,

36 J. Salij, *Mądrość i głupota*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2, s. 47.

37 Zob. J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 47.

38 Zob. J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 48.

39 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 49.

40 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 49.

41 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 49.

42 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 50.

43 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 50.

44 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 50.

45 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 51.

46 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 53.

47 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 53.

dokonującym się przez działanie Ducha Świętego, jest „pewna współnaturalność człowieka z Bogiem, a więc wszczepienie przez łaskę w Bożą naturę”⁴⁸.

Pytanie o wiarę rzeczywiście wydaje się kluczowe dla Salija. Uważa on, że św. Tomasz z Akwinu przesuwając tę kwestię z poziomu psychologicznego i antropologicznego do perspektywy ontologicznej i teocentrycznej. Oznacza to, że wiara nie jest jedynie subiektywnym doświadczeniem czy ludzkim przeżyciem, ale ma głębsze, metafizyczne podstawy, które odnoszą się do samej natury bytu i relacji człowieka z Bogiem. W ten sposób Salij podkreśla, że zrozumienie wiary wymaga spojrzenia na nią jako na fundamentalny aspekt rzeczywistości, który kształtuje nasze pojmowanie świata i miejsca człowieka w Bożym planie. To podejście otwiera drogę do głębszej refleksji nad tym, jak wiara wpływa na nasze życie i jakie ma znaczenie w kontekście teologii oraz filozofii. Akwinata „nie szuka w naturze ludzkiej poczucia egzystencjalnego dyskomfortu, które domaga się wiary. Wiara nie jest też dla niego decyzją światopoglądową, za pomocą której człowiek usiłuje głębiej się rozeznaczyć w otaczającym go świecie oraz rozpoznać ostateczny sens swojego życia”⁴⁹. Tomasz, podkreśla Salij, „mówi nie tyle o potrzebie wiary, co o potrzebie poznania Boga”⁵⁰. Człowiek, dostrzegając skutek, w sposób naturalny pyta o przyczynę. Pragnie przy tym widzieć nie tylko to, co częściowe, ale także jakąś nadrzędną, uniwersalną przyczynę istnienia wszystkiego. Stąd bierze się, zdaniem Tomasza, potrzeba szukania Boga. Rodzi się z naturalnego pragnienia „poznania powszechnej i ostatecznej przyczyny całej rzeczywistości”⁵¹. Przekracza to jednak możliwości ludzkiej natury, ponieważ Boga można poznać tylko poprzez zjednoczenie się z Nim.

Krótko mówiąc [wyjaśnia myśl Akwinaty Salij], wszechogarniające nas pragnienie poznania Boga świadczy o niesamowitym wręcz zamyśle miłości Bożej względem nas, mianowicie zamyśle wyprowadzenia nas ponad status stworzeń i uczynienia niejako bogami, realnymi uczestnikami Bożej natury. Jasne więc, że zrealizowanie aż tak wielkiego zamysłu metafizycznego przekracza możliwości ludzkiej natury i możliwe jest tylko dzięki nadnaturalnemu darowi Boga⁵².

48 J. Salij, *Mądrość i głupota*, s. 53.

49 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2, s. 73.

50 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, s. 73.

51 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, s. 74.

52 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, s. 75.

Na ziemi nie jest możliwe absolutne zjednoczenie człowieka z Bogiem. Dokona się ono, zgodnie ze słowami Pisma Świętego (1 Kor 13, 12), przez oglądanie Boga twarzą w twarz, dopiero w przyszłości. Tutaj zaś zostaje nam wiara, będąca załącznikiem życia wiecznego. Tomasz definiują ją jako „sprawność duchową, mocą której rozpoczyna się w nas życie wieczne, a która czyni nasz umysł przylegającym do tego, co nieoczywiste”⁵³. Taka perspektywa w spojrzeniu na wiarę dominuje w myśli Akwinaty. Oczywiście, w jego pismach pojawiają się doktrynalne dystynkcje dotyczące wiary: „wierzę, że jest Bóg”; „wierzę Bogu” i „wierzę w Boga”, będące stopniami na drodze zjednoczenia człowieka z Bogiem i przejścia od tego, co naturalne do tego, co nadprzyrodzone. W myśli Tomaszowej dominuje jednak, nazwałbym ją, eschatologiczna perspektywa: „wiarą obejmujemy przede wszystkim to, co bezpośrednio zwraca nas do życia wiecznego”⁵⁴ i „pierwszorzędnym przedmiotem wiary jest to, dzięki czemu człowiek zbliża się do szczęścia wiecznego”⁵⁵.

Zagadnienie tożsamości teologii pozostaje, zdaniem Salija, nadal bardzo istotne. Dominikanin rozpoczyna od istotnego wprowadzenia, stanowiącego swoiste wyznania wiary.

Teologia [stwierdza on] jest to wiedza o Bogu. Otóż jest tylko jeden Teolog w pełnym tego wyrazu znaczeniu. Jest nim Ten, o którym czytamy w Ewangeliach, że „nikt nie zna Ojca, tylko Syn, i ten, komu Syn zechce objawić” (Mt 11, 27). Owszem, zwyczajny chrześcijanin może być teologiem, ale tylko poprzez uczestnictwo w tej znajomości przedwiecznego Ojca, jaką ma Jego Syn, Jezus Chrystus⁵⁶.

Jak rozpoznać autentycznego teologa? Salij proponuje trzy kryteria. Po pierwsze, wyjaśnia, „niech sobie psychologowie komentują to, jak chcą, niech widzą we mnie epigona cywilizacji strachu, ale ja to po prostu wiem — że na Sądzie nie będę ocalony, jeśli Pan się nade mną nie zmiłuje”⁵⁷. Chodzi zatem o przyłożenie do teologicznej pracy Jezusowej miary. Zdaniem dominikanina, teolog ma starać się o to, by uprawiana przez niego nauka była zakorzeniona w jego osobistej wierze i modlitwie oraz by ją wykonywał w „postawie

53 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, s. 76.

54 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, s. 76–77.

55 J. Salij, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, s. 77.

56 J. Salij, *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2, s. 197.

57 J. Salij, *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, s. 199.

posłuszeństwa i służby”⁵⁸. Po drugie, autentyczna teologia winna polegać na „naśladowaniu Pana Jezusa w tym, że On własnej nauki nie głosił”⁵⁹. Oznacza to, że teolog ma wsłuchiwać się nieustannie w wiarę Kościoła. Według Salija, nie ma miejsca dla teologii, która sytuowałaby się obok Kościoła czy też wbrew Kościołowi. Po trzecie, zadaniem teologa jest przyczynianie się do zmniejszenia cienia, którym naznaczona jest Matka Kościół. To wyrażenie oznacza po prostu grzech, będący udziałem wszystkich wierzącym, także teologów⁶⁰.

Zakończenie

Podejmując analizę pism Salija, w części pierwszej ukazaliśmy sens teologii. Część drugą poświęciliśmy mądrościowemu wymiarowi filozofii. W części trzeciej zajęliśmy się kościelnością teologii. Część czwarta stanowiła refleksję nad myślą Akwianty, jaką odnaleźć można u Salija. Kluczowe terminy pojawiające się w tytule i nieustannie obecne w pismach polskiego dominikanina, czyli wiara i teologia, zostały ukazane w ich wzajemnych odniesieniach. Zamykając analizy, pragniemy sformułować następujące wnioski.

Po pierwsze, teologia, jaką zajmuje się polski dominikanin, służy rozwojowi wiary. Salij te dwa terminy, czyli teologię i wiarę, ukazuje we wzajemnych relacjach. Każdemu z nich wskazuje własne miejsce i zakres znaczeniowy. Ponadto ukazuje służebny wymiar teologii w relacji do wiary.

Po drugie, teologia, którą uprawia Salij, ma wyraźny rys kościelny. Chce ona służyć Kościołowi. Dominikanin podkreśla, że autentyczna teologia to taka, która nie odcina się od Kościoła, ale posłuszna, traktuje go jako własny dom.

Po trzecie, teologia Salija jest uprawiana przez niego w nurcie tradycji, odwołując się do teologicznych autorytetów. Dwie kluczowe postaci dla dominikanina to św. Augustyn i św. Tomasz z Akwinu. Temu ostatniemu poświęcił najwięcej miejsca, sięgając do jego pism.

58 J. Salij, *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, s. 199.

59 J. Salij, *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, s. 199.

60 Zob. J. Salij, *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, s. 200.

Bibliografia

- Artemiuk P., *Renesans apologii*, Płock 2016.
- Artemiuk P., *Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?*, „Rocznik Tomistyczny” 12 (2023) nr 2, s. 191–213.
- Artemiuk P., *Istota teologii według o. Jacka Salija OP*, <https://teologiapolityczna.pl/istota-teologii-wedlug-o-jacka-salija-op> (25.06.2025).
- Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messoriego*, Lublin 1994.
- Salij J., „W coż więc mamy wierzyć?”, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, Poznań 2017, s. 23–32.
- Salij J., *Czy możliwa jest teologia chrześcijańska poza Kościołem?*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, Poznań 2017, s. 125–145.
- Salij J., *Jakiej filozofii potrzebuje teologia?*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, Poznań 2017, s. 93–124.
- Salij J., *Mądrościowy wymiar teologii*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, Poznań 2017, s. 51–71.
- Salij J., *Teologia czasu próby*, w: J. Salij, *Wiara i teologia*, Poznań 2017, s. 73–91.
- Salij J., *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, s. 73–83.
- Salij J., *Dzieła wybrane*, t. 1: *Święty Augustyn*, Warszawa 2020.
- Salij J., *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, Warszawa 2021.
- Salij J., *Mądrość i głupota*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, s. 45–56.
- Salij J., *Słowo wstępne*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, s. 9–10.
- Salij J., *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, w: J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. 2: *Święty Tomasz z Akwinu*, s. 197–200.
- Szymik J., *Delectatio et decor ordinis. O teologii Jacka Salija OP*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 32 (2019) nr 4, s. 56–80.
- Świętowanie Pana Boga. z Ojcem Jackiem Salijem OP rozmawiają Alina Petrowa-Wasilewicz i Jacek Borkowicz*, Kraków 2001.
- Waldenfels H., *O Bogu, Jezusie Chrystusie i Kościele — dzisiaj. Teologia fundamentalna w kontekście czasów obecnych*, przeł. A. Paciorek, Katowice 1993.

